

Մարաց առաջին

Վարբակես

Սողակիս

Մարաց

Սոսարմոս

Առտիկաս

Դեռվկիս

Փռավդրտիս

Կվաքսարես

Աժդահակ

Իսկ մեր առաջինը, Մարացի Վարբակեսից թագաղրված Պարույր, Սակայորդու որդին Հրաշյա

Սա Հրաշյա է կոչվում առավելապես պայծառ երես և բոցավառ աչքեր ունենալու համար: Ասում են, թե սրա ժամանակն է ապրել Նաբուզորոնոսորը, որ հրեաներին գերեց: Եվ ասում են, որ սա Նաբուզորոնոսորից խնդրեց գերված երրայեցիների գլխավորներից մեկին՝ Շամբաթ անունով և բերեց մեր երկրում բնակեցրեց մեծ պատվով: Պատմագիրն ասում է, թե սրանից սերվեց Բագրատունիների ցեղը, և այս ստույգ է: Բայց թե ինչպիսի ջանքեր գործ դրին մեր թագավորները՝ նրանց ստիպելու, որ կուտքերը պաշտեն և թե նրանցից քանիսը և ովքեր աստվածապաշտությամբ վերջացրին իրենց կյանքը՝ հետո կարգով կպատմենք: Որովհետև մի քանի անվստահելի մարդիկ ասում են⁴⁸, ըստ իրենց ենթադրության, բայց ոչ

48 Ովքեր են այդ անվստահելի մարդիկ, որոնք Բագրատունյաց ցեղը ծագեցնում էին Հայկից և որոնց այդպիսի խիստ խոսքերով դատապարտում է Խորենացին: Առաջ Միսիթարյանները կարծում էին, թե Պատմահայրը նկատի ունի Փավստոսին, իբր թե նա է այդ բանը գրել իր կորած Առաջին կամ Երկրորդ դպրության մեջ: Երբ Սեբեոսը իր համբավավոր Առաջին դպրությունով և ոչ նվազ համբավավոր Անանունով մոդա դարձավ՝ բանասերները կարծես մեծ զյուտ արին, թե Խորենացին ակնարկում է հենց այդ Ա. դպրության հեղինակի վրա, որովհետև հիրավի այստեղ Բագրատունիները ծագեցրած են Փառնավազից – Հայկի սերնդից: Սրանից արդեն եզրակացնում էին, թե Խորենացին ծանոթ էր այդ դպրության, ապրել է նրա գրությունից հետո և այլն: Բայց այս կարծիքն էլ սխալ դուրս եկավ: Մենք այժմ զիտենք, որ Խորենացին ապրել ու գրել է թե Սեբեոսից և թե «Առաջին դպրություն» կոչված հատվածի մեջ

Ճշմարտությամբ, իբր թե Բազրատունիների թագաղիր ցեղը ծագում է Հայկից: Ուստի ես ասում եմ, այսպիսի հիմար խոսքերի մի հավատար, որովհետև ոչ մի հետք կամ ապացույց չկա այդ խոսքերում, որ ցույց տա նրանց ճշմարտությունը: Որովհետև Հայկի և նմանների մասին էլ կակազում են վայրիվերո և անկարգ կերպով: Բայց գիտցիր, որ Սմբատ անունը, որ Բազրատունիները հաճախ դնում են իրենց երեխաններին, իսկապես Շամբաթն է նրանց հին՝ երայական լեզվով:

Հայոց

Փառնավագ

Պաձույժ

Կոռնակ

Փավոս⁴⁹

Մյուս Հայկակ

Երվանդ սակավակյաց

Տիգրան:

հիշված հեղինակից՝ Մար Աբաս Մծուրնացուց առաջ, որոնք երկուսն էլ օգտվել են Խորենացու Պատմությունից: Ըսդհակառակը, եթե Խորենացին կարդացած լիեր Սեբեոսի մեջ այդ տեղեկությունը, որ հաղորդում է Մար Աբաս Մծուրնացին, ոչ նվազ արժանահավատ քան իր աղբյուր Մար Աբաս Կատինան՝ նա ոչ միայն կզգուշանար այնպիսի արհամարհական ու վիրավորական խոսքեր ասել նրա մասին, այլ մեծ բավականությամբ ինքն էլ կնդուներ և կմուծեր իր Պատմության մեջ, որով ավելի փառավորված կլիներ իր մեկենասի տոհմը: Խորենացին, որ այնպիսի ջերմ սիրով է խոտում Հայկից սերված թագավորների մասին, իբրև ընկերների, հարազատների մասին՝ չէր կարող մի գերի ընկած հրեա իշխանից ծագումը գերադասել Հայկից ծագման: Հենց քանն այն է, որ Բազրատունյաց Հայկից ծագելու տեղեկությունը գրավոր և վստահելի աղբյուրի վրա չի եղել հիմնված, այլ մի քանի անվատահելի մարդկանց ասեկունների վրա:

49 Բնագիրն ունի Փառոս, ըստ երեք ձեռագրի, մյուս ձեռագրերն ունեն Փաւոս, հնագույն ձեռագիրը՝ Փաւոս:

Որովհետև ես հավանական եմ գտնում, որ սրանց անունով կոչված են վերջին Երվանդն ու Տիգրանն ըստ հույսի⁵⁰, ժամանակը շատ հեռու չլինելով՝ մեկը հիշած կլինի այս անունները:

ԻԳ (ԻԴ)

ՍԵՆԵՔԵՐԻՄԻ ՈՐԴԻՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԵՎ ԹԵ ԱՐԾՈՒԽՆԻՆԵՐԸ, ԳՆՈՒԽՆԵՐԸ ԵՎ
ԱՂՋԱՅԱՑ ԲԴԵՇԽ ԿՈՉՎԱԾԸ ՆՐԱՆՑԻՑ ԵՆ ՍԵՐՎԱԾ,

ՆՈՒՅՆ ԳԼԽՈՒՄ ՆԱԵՎ՝ ԹԵ ԱՆԳԵՂ ՏՈՒՆԸ ՊԱՍՔԱՄԻՑ Է

Բայց նախքան ձեռնարկենք խոսել Մեծն Տիգրանի մասին, որ մեր քնիկ թագավորներից իններորդն էր, հուժկու, անվանի և հաղթող այլ աշխարհակալների շարքում, պատմենք ինչ որ անհրաժեշտ է մեր պատմության կարգը պահպանելու համար: Մենք կարծես մոռացության տվինք Մենեքերիմի մասին խոսել: Որովհետև Նաբուգոդոնոսորի թագավորությունից ութսուն, քիչ ավելի կամ պակաս տարի առաջ՝ այս Մենեքերիմը Ասորեստանի թագավոր է եղել, նա որ Երուսաղեմը պաշարեց հրեաների Եզեկիա առաջնորդի ժամանակ: Նրա որդիները, Աղրամելիք և Սահմանական նրան սպանելով, փախան եկան մեզ մոտ:

Սրանցից մեկին, այն է՝ Սահմանարին մեր քաջ նախնի Սկայորդին քնակեցնում է նույն Ասորեստանի սահմանների մոտ, մեր աշխարհի արևմտյան հարավում: Նրա սերունդն աճելով ու բազմանալով լցրեց Միմ կոչված լեռը: Իսկ նրանցից ականավոր և գլխավոր մարդիկ վերջերը գործերով հավատարմություն ցույց տալով մեր թագավորներին՝ արժանացան այդ կողմերի բղեշխությունն՝⁵¹ ստանալու: Իսկ Արգամոզանը⁵² քնակվեց նույն կողմի արևելյան հարավում: Պատմագիրն ասում է, թե

50 Խորեն Ստեփանեն թարգմանել է այսպես. «Վերջին Երվանդ և Տիգրան թերևս սոցա անունով են կոչված հույսով, սոցա մեջ ժամանակը շատ հեռու չլինելով»:

51 Բղեշխ իրանական բառ է, ունի բազմաթիվ ձևեր, հայերենին ամենամոտ ձևն է պահլավերեն, հունարեն, որ նշանակում է տեղակալ, փոխարքա: Հայաստանում բղեշխները նախարարներից բարձր կալվածատեր ազնվականներ էին, մի տեսակ մանր թագավորներ, իրենց թագավորություններով, բայց Տիգրան Մեծի ժամանակ ճանաչեցին Արշակունի թագավորների գերիշխանությունը: Չորս բղեշխներ կային - Անգեղտան, Ծոփաց, Աղձնյաց, Գուգարաց, որոնց բղեշխությունները (Երկրները) ընկնում էին Հայաստանի սահմանագլխներում, նրանք իբրև թե համարվում էին սահմանապահներ:

52 Նույն Աղրամելիք անունն է, որ աղավաղվելով դարձել է այստեղ Աղրամողան, որ ըստ Նորայրի ուղղագրության ուղղեցինք Աղրամողան: Ինչպես Սուրբ գրքի մեջ երկու անգամ գրված է (Դ. թագ. Իթ, 37, Ես.Լէ, 38), երբ Ասորեստանի Մենեքերիմ թագավորը երկրպագում էր

սրանից սերվեցին Արծրունիներն ու Գնունիները: Այս էր պատճառը, որ մենք հիշեցինք Սենեքերիմին:

Բայց Անգեղ Տունը նույն պատմագիրն ասում է, թե առաջացել է մի ուն Պասքամից՝ Հայկի թոռից:

Ի՞՞ (ԻԵ)

ՏԻԳՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ, ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԷՐ ԱՄԵՆ ԲԱՆՈՎ

Անցնենք այսուհետև գրելու Տիգրանի և նրա գործերի մասին: Որովհետև սա մեր թագավորներից ամենահզորն և ամենախոհեմն էր և նրանցից բոլորից քաջ: Նա Կյուրոսին աջակից եղավ Մարաց իշխանությունը տապալելու, հույներին էլ ոչ քիչ ժամանակ նվաճելով իրեն հնազանդեցրեց, և մեր բնակության ահմաններն ընդարձակելով հասցրեց մինչև հին բնակության սահմանների ծայրերը, բոլոր իր ժամանակակիցներին նախանձելի եղավ, իսկ հետո եկողներիս ցանկալի, թե ինքը և թե իր ժամանակը:

Եվ որ իսկական մարդը, որ սիրում է արիական բարքը և խոհականությունը, չի ուրախանա սրա հիշատակությամբ և չի ձգտի նրա նման մարդ լինել: Նա տղամարդկանց զլուխ կանգնեց և ցույց տալով քաջություն՝ մեր ազգը բարձրացրեց, և մեզ, որ լծի տակ էինք, դարձրեց շատերին լուծ դնողներ և հարկապահանջներ. ուկու և արծաթի, և պատվական քարերի, և զգեստների, և զանազան գույների, և գործվածքների՝ հարստություններ տղամարդկանց և կանանց համար՝ առհասարակ բազմացրեց, որոնցով տգեղները գեղեցիկների նման սքանչելի էին երևում, իսկ գեղեցիկներն այն ժամանակի համեմատ աստվածանում էին: Հետևակ կովողները ձիավոր դարձան, պարսերով կովողներն հաջող աղեղնավորներ, լախտերով

կուռքին՝ նրա երկու որդիքը՝ Աղքամելեք և Սանասար սրով սպանեցին նրան և իրենք փախան Արարադա երկիրը, Հայաստան: Նույն բանը մի երկու մանրամասնություններով պատմում է և Հովսեպոս, Հնախոսության մեջ, առնելով քաղղեայի Բյուռոսի գրքից: Արծրունյաց նախարարական տունն իրեն համարում է ծագած այս երկու եղբայրներից: Սենեքերիմի սպանությունը որդիների ձեռքով տեղի է ունեցել 681 թվին ն. Ք. և զարմանալի է, ինչպես ավելի քան 2500 տարի կենդանի է մնացել հայ ժողովրդի հիշողության մեջ, որովհետև Սասնա Ծռերի շատ վարիանտներում հիշվում են այս Սանասարն ու Աղքամելեքը, որոնցից սերվել են Սասնա Ծռերը՝ Մհերը և Դավիթ Սասունցին:

կովողները զինվեցին սրերով ու տեղավոր, նիզակներով, մերկերը⁵³ պատվեցին վահաններով և երկարե զգեստներով։ Եվ երբ նրանք մի տեղ հավաքվեին, միայն նրանց արտաքին տեսքն ու նրանց պահպանակների ու գենքերի փայլն ու շողը բավական էին թշնամիներին հալածելու և վանելու։ Նա խաղաղություն և շենություն ցցեց, բոլորին լիացրեց յուղով ու մեղրով։

Այս և ուրիշ շատ բաներ բերեց մեր երկրին այս խարտյաշ և մազերի ծայրը գանգուր Երվանդյան Տիգրանը, գունեղ երեսով, քաղցր նայվածքով, ուժեղ սրունքներով, գեղեցիկ ոտներով, վայելչակազմ և թիկնավետ, կերակուրների և ըմպելիքների մեջ պարկեշտ, ուրախությունների մեջ օրինավոր, որի մասին մեր հները, որոնք փանդիռներով երգում էին, ասում էին, թե մարմնի ցանկությունների մեջ էլ չափավոր է եղել, մեծիմաստ և պերճախոս և լի բոլոր հատկություններով, որ պիտանի էին մարդուն։ Եվ այս գրքում ինչ կա ինձ ավելի սիրելի, քան սրա մասին եղած գովեստներն ու պատմությունը երկարել։ Նա ամեն բանի մեջ արդարադատ և հավասարասեր կշեռք ունենալով ամեն մեկի կյանքը կշռում էր իր մտքի լծակով, չեր նախանձում լավագույններին, չեր արհամարհում նվաստներին, այլ աշխատում էր ընդհանրապես ամենքի վրա տարածել իր խնամքի զգեստը⁵⁴։

Սա սկզբում դաշնակից լինելով Աժդահակին, որ Մարացի էր, նրան կին է տալիս իր Տիգրանուի քրոջը, որին թախանձանքով ուզում էր Աժդահակը։ Որովհետև Աժդահակը մտածում էր՝ այդպիսի ազգականության շնորհիվ կամ հաստատուն սեր պահպանել Տիգրանի հետ, կամ այս կերպով հեշտությամբ դավաճանորեն սպանել։ Որովհետև նրա միտքը կասկածի մեջ էր, երբ մի անսպասելի մարզաբեռնուն նրան ցույց տվեց առաջիկայում նրան պատահելիքը։

ԻԵ (ԻԶ)

---

53 «Մերկերը» հեղինակը գործ է ածում հունարենի հետևողությամբ՝ նշանակելու համար այն զինվորներին, որոնք զրահներ, վահան կամ ուրիշ պահպանակ չին կրում։

54 Այս ներբողական նկարագրությունը Տիգրան Երվանդյանի և նրա մտցրած բարենորոգությունները վերաբերվում են Տիգրան Բ-ին (Մեծին), և Խորենացին չունենալով ստույգ ուղեցույց աղբյուր՝ սխալմամբ վերագրել է Տիգրան Ա-ին (Երվանդյանին)։ Այս բանն առաջին անգամ նկատեց գերմանացի գիտնական Գելցերը, հետո մանրամասն և կետ առ կետ ապացուցեց Մ. Արենյանը, որ նույնիսկ ցույց տվեց, թե ներբողը հորինված է բոլորովին համապատասխան ներբողյան այն կանոններին, որոնք ավանդված են Պիտոյի գրքում (որ համարվում է Խորենացու թարգմանություն)։ Այս եզրակացությունը ընդունում է նաև ակադեմիկոս Հ. Մանանդյանը իր Տիգրան Բ. հմտալից աշխատության մեջ, իր կողմից ևս նոր փաստեր ավելացնելով։

ԱԺԴԱՀԱԿԻ ԵՐԿՅՈՒՂԻ ԵՎ ԿԱՍԿԱԾԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ ԿՅՈՒՐՈՍԻ ԵՎ ՏԻԳՐԱՆԻ
ՍԻՐՈ

ԵՎ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ

Բայց նրա այս մտածմունքների առիթն էր մտերմական դաշինքը, որ Կյուրոսն առաջարկեց Տիգրանին, և շատ անգամ, երբ Աժդահակն այս բանը հիշում էր, քունը փախչում էր նրանից, և անդադար նա խորհրդակիցներին այսպիսի հարց էր տալիս. «Ինչպիսի հնարքներով մենք պիտի կարողանանք քանդել սիրո կապը պարսիկի և բազմաբյուր զորքեր ունեցող հայի միջև»: Եվ այսպիսի շփոթ մտածմունքների ժամանակ առաջիկա դեպքերը նրան հայտնվում են երազի մեջ մի նախատեսությամբ, այս կերպ, ինչպես ասում է պատմողը:

ԻԶ (ԻԷ)

ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԱԺԴԱՀԱԿ, ԿԱՍԿԱԾՆԵՐԻ ՄԵԶ ԼԻՆԵԼՈՎ, ԻՐԵՆ ՊԱՏԱՀԵԼԻՔ
ԴԻՊԱԾԸ ՏԵՍՆՈՒՄ Է ՍՔԱՆՉԵԼԻ ԵՐԱԶՈՎ

Այդ օրերում, ասում է, ոչ փոքր վտանգ էր սպառնում մարացի Աժդահակին Կյուրոսի և Տիգրանի միաբանությումից: Ուստի և մտքերի սաստիկ ալեկոծությունից՝ զիշերը քնի մեջ տեսիլքով երևաց այն, ինչ որ արթուն ժամանակ ոչ աշքով էր տեսել երքեր և ոչ ականջով լսել: Ուստի քնից վեր թռնելով՝ չի սպասում խորհրդակցության ժամին սովորական կարգով, այլ իսկույն, մինչդեռ զիշերից բավական ժամեր դեռ կային, կանչում է խորհրդակիցներին և տիսուր դեմքով, գետին նայելով սրտի խորքից հառաջանք է արձակում: Երբ խորհրդակիցները պատճառը հարցնում են, նա ժամերով ուշացնում է պատասխանը և վերջապես հեծկլտանքով սկսելով՝ բաց է անում սրտում ծածուկ պահած խորհուրդներն ու կասկածը, նաև սարսափելի տեսիլքը:

«Ով սիրելիք, ասում է նա, երազումս թվում էր, թե ես մի անծանոթ երկրում եմ գտնվում, մի լեռան մոտ, որ երկրի վրա երկար բարձրացած էր և որի գագաթը թվում էր սաստիկ սառնամանիքներով պատած, և կարծես ասելիս լինեին, թե այս Հայկազյանց երկրում է: Եվ երբ ես երկար նայում էի այդ լեռան, մի ծիրանազգեստ կին երևաց ինձ երկնագույն քողով, բարձր լեռան գագաթին նստած, խոշոր աչքերով, բարձրահասակ, կարմիր այտերով, որ բռնված էր ծննդի երկունքով: Երբ ես երկար նայում էի այս երևույթին և հիացման մեջ էի, հանկարծ կինը երեք զավակ ծնեց,

կատարյալ դյուցազուններ հասակով և էությամբ: Առաջինն առյուծ հեծած՝ սլանում էր դեպի արևմուտք, երկրորդն ինձ հեծած դեպի հյուսիս էր դիմում, իսկ երրորդը վիթխարի վիշապ սանձած՝ արշավակի մեր տերության վրա էր հարձակվում:

Այս խառն երազների մեջ մեկ էլ ինձ թվաց, թե կանգնած եմ իմ ապարանքի տանիքի վրա, տեսնում էի նրա կտուրը բազմաթիվ գեղեցիկ շատրվաններով զարդարված, մեզ պսակող աստվածների հրաշալի տեսքով այնտեղ կանգնած, և ես ձեզ հետ միասին նրանց զոհերով ու խնկերով պատվում էի: Երբ հանկարծ վեր նայեցի, տեսա որ այն վիշապ հեծած մարդը, իսկական արծվի թևերով սլանալով՝ հարձակվեց և մոտենալով ուզում էր աստվածներին կործանել: Իսկ ես, Աժդահակս, մեջ ընկնելով, այն հարձակումն ինձ վրա ընդունեցի, սքանչելի դյուցազնի հետ կռվի բռնվելով: Նախ նիզակների տեզերով իրար մարմինները խոցոտելով՝ արյան վտակներ վար հոսեցրինք և ապարանքի արեգակի նման փայլող երեսը⁵⁵ արյան ծով դարձրինք: Հետո ուրիշ զենքերով կռվեցինք ոչ սակավ ժամեր:

Բայց երկար խոսքը էլ ինչ օգուտ կրերի ինձ, որովհետև գործի վերջը իմ կործանումն եղավ: Տագնապալից սաստիկ քրտինքը կոխեց և քունս փախավ, և այլս կենդանի չեմ թվում: Որովհետև այս երազը ուրիշ բան չի նշանակում քան այն, որ Հայկազյան Տիգրանի կողմից ուժգին հարձակում պիտի կատարվի մեզ վրա: Բայց ով ձեզանից, աստվածների օգնությունից հետո, խոսքով ու գործով մեզ բարիք խորհելով չի հուսա մեզ թագավորակից լինել»:

Եվ խորհրդակիցներից շատ օգտակար առաջարկություններ լսելով՝ շնորհակալությամբ պատվում է նրանց:

ԻԷ (ԻԸ)

ԽՈՐՀՐԴԱԿԻՑՆԵՐԻ ԽՈՍՔԵՐԸ ՀԵՏՈ ԵՎ ԻՐ ՄՏԱԾԱԾ ՄԻՋՈՑԸ ԵՎ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Զեզանից, ով սիրելիներ, ասում է Աժդահակը, շատ հանձարեղ և իմաստուն բաներ լսելուց հետո՝ կասեմ և ես, ինչ որ, աստվածների օգնությունից հետո, մտածում եմ իբրև օգտակար միջոց: Որովհետև թշնամիներից զգուշանալու և նրանց մտադրություններին ծանոթանալու համար ոչ մի բան անքան մեծ օգնություն չի

55 Բնագիրն ունի «արեգակնատես երես», երկու բառն էլ անորոշ նշանակությամբ, որ մենք մոտավորապես թարգմանեցինք «արեգակի նման փայլող երես»: «Երես» արդյոք ապարանքի կտուրն է, որ արևելքում հին ժամանակ տափակ էր լինում, թե պատը: Երկու բառը միասին կարող են նշանակել նաև արևահայաց, այսինքն դեպի հարավ նայող պատ:

բերում, քան երբ մեկը թշնամուն կորուստ պատրաստի՝ սիրո միջոցով նրան դավելով: Եվ այս բանը մենք այժմ հնարավորություն չունենք կատարելու ոչ գանձերի միջոցով և ոչ պարտվողական խոսքերով, այլ միայն այն կերպով, որ ես մտադիր եմ գործադրել: Իմ խորհուրդի կատարման որոգայթ սարքելու միջոցը նրա քույր Տիգրանուիին է՝ գեղեցկագույն ու խոհեմը կանանց մեջ: Որովհետև այսպիսի խնամիական ազգականությունները, համարձակ երթնեկության միջոցով, ընդարձակ հնարավորություն են ստեղծում թաքուն կերպով դավել լարելու – կամ նրա մտերիմներին գանձեր ու պատիվ խոստանալով հրամայել՝ նրան հանկարծակի սպանել սրով կամ թույների միջոցով, կամ նրա մտերիմներին ու կուսականներին գանձերով նրանից բաժանել և այս կերպով նրան, իբրև մի անզոր տղայի, մեր ձեռքը զցել»:

Բարեկամներն այս խորհուրդն ազդու համարելով, գործի են ձեռնարկում: Աժդահակը իր խորհրդակիցներից մեկին մեծ գանձ տալով ուղարկում է Տիգրանի մոտ մի թղթով, որ հետևյալ բովանդակությունն ուներ:

ԻԸ (ԻԹ)

ԱԺԴԱՀԱԿԻ ԹՈՒՂԹԸ, ԴՐԱՆԻՑ ՀԵՏՈ ՏԻԳՐԱՆԻ ՀԱՄԱՉԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԻԳՐԱՆՈՒՇՈՒՆ ՄԱՐԱՍԱՆ ՈՒՂԱՐԿԵԼԸ

«Քո սիրելի եղբայրությունդ գիտե, որ այս աշխարհի կյանքում աստվածները մեզ չեն պարզեւել ավելի օգտակար բան, քան սիրելիների բազմություն, և այն էլ իմաստուն և այն էլ հզորագույների, որովհետև այս դեպքերում դրսից խոռվություններ վրա չեն տալիս և եթե պատահեն, իսկույն դուրս են շարտվում, իսկ ներսում նրանք կիալածվեն, քանի որ այսպիսի չարությունը ոչ ոքից չի կարող մուտք գործել: Արդ՝ ես տեսնելով բարեկամությունից առաջ եկող այս օգուտը, կամեցա ավելի հաստատուն դարձնել ու խորացնել մեր մեջ եղած սերը, որպեսզի երկուսով էլ բոլոր կողմերից ապահովվելով՝ ամբողջ և հաստատ պահենք մեր տերությունները: Եվ այս բանը կկատարվի, եթե ինձ կնության տաս քո քույր Տիգրանուիուն, մեծ Հայոց օրիորդին⁵⁶, թերևս նրա համար նաև բարի համարես, որ թագուհիների թագուհին լինի: Ողջ եղիր, մեր թագակից և սիրելի եղբայր»:

56Օրիորդ գրաբարում նշանակում է թագավորական կամ իշխանական տոհմին պատկանող աղջիկ: Օրիորդն Հայոց նշանակում է թագավորի քույր կամ դուստր (աղջիկ): Նույնիսկ տիկին բառը գրաբարում նշանակում է թագավորական կամ իշխանական տոհմին պատկանող ամուսնացած կին (երբեմն նաև աղջիկ): Երկու բառերն էլ այժմ դեմոկրատացել են: Նույն երևույթը նկատվում է և ուրիշ լեզուների մեջ:

Առանց խոսքս երկարացնելու ասեմ: Պատգամավորը գալիս է, գեղեցիկ օրիորդի վերաբերյալ գործը կատարում է, որովհետև Տիգրանը համաձայնելով՝ իր քոյր Տիգրանուհուն Աժդահակին կնության է տալիս: Դեռ չգիտենալով նրա կողմից սարքված դավաճանությունը՝ քրոջն ուղարկում է թագավորավայել կարգով: Աժդահակը նրան կին առնելով՝ ոչ միայն իր սրտում թաքցրած նենգության, այլև Տիգրանուհու գեղեցկության պատճառով իր կանանց մեջ առաջինն է դարձնում, իսկ ներքուստ նյութում է շարություն:

Ի՞՞ (Լ)

ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ՆԵՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅՏՆԻ ԴԱՐՁԱՎ ԵՎ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆ
ՍԿՍՎԵՑ, ԵՎ ԱԺԴԱՀԱԿԻ ՄԱՅՆ ԱՅԴ ԿՈՎՈՒՄ

Մրանից հետո ասում է⁵⁷, թե եթք Աժդահակը Տիգրանուհուն տիկնության մեջ հաստատեց, իր թագավորության մեջ ոչինչ չեր գործում առանց նրա հավանության, այլ ամեն բան կարգադրում էր նրա ասածի պես և հրամայում էր, որ բոլորը նրա հրամանին հնազանդվեն: Այս այսպես կարգադրելով՝ սկսում է այնուհետև մեղմով խարեւությամբ նրան գրավել: «Դու չգիտես, ասում է նա, որ քո եղբայրդ Տիգրանը նախանձել է, որ դու Արյաց տիկին ես դարձել, նրան գրգռում է նրա կինը՝ Զարուհին: Ինչ կլինի սրա հետևանքը, եթե ոչ՝ որ նախ ես կմեռնեմ և հետո Զարուհին Արյաց վրա տիկին կրառնա և աստվածուհիների տեղը կբռնէ: Ուրեմն քեզ մնում է ընտրել այս երկուսից մեկը – կամ լինել եղբայրասեր և հանձն առնել խայտառակ կործանում Արյաց առաջ, կամ քո բարին հասկանալով մի օգտակար բան մտածել և առաջիկա անցքերի մասին հոգալ»:

Այս խորամանկության մեջ թաքնված էր և սպառնալիք, թե Տիգրանուհին կմեռնի՝ եթե մարապարսկացու ցանկության համաձայն չվարվի: Իսկ խորագետ գեղեցկուհին այս դավաճանությունը հասկանալով՝ սիրալիր խոսքերով է պատասխանում Աժդահակին և մտերիմների միջոցով շտապով եղբորը հայտնում է Աժդահակի նենգությունը:

Աժդահակն այնուհետև գործի է ձեռնարկում, պատգամավորների ձեռքով առաջարկելով Տիգրանին, որ բարեկամական տեսակցության համար զա երկու թագավորությունների սահմանագլուխ մի տեղում, իբր թե մի կարևոր գործ ու

57 Բնագրում անորոշ կերպով գործ է ածված՝ «ասե», հայտնի չէ թե ով: Ստեփանեն թարգմանել է «ասում է Պատմագիրը», որ հազիվ թե ուղիղ լինի: Տիգրանի պատմությունը Խորենացին գրում է ըստ Չորս հազներկությունների և ի «Հիւսման պատմությունէ Պիտոյից», բայց ոչ ըստ Մար Աբասյան աղբյուրի: